

УДК 94(37-44)''03/04'':[355.081:327.82]

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2025.26.4979>

ПОЛКОВОДЕЦЬ ЮСТИН У КОНТЕКСТІ ДИПЛОМАТІЇ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА АВАРІВ (557–562)

Володимир ЛАГОДИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра історії середніх віків та візантиністики
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: lagodicvolodimir@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0677-4408

Однією з характерних рис, які відрізняють Римську імперію епохи Домінату (III – V ст.) від “класичної” Візантії (після 602 р.), є кадрова політика імператорів щодо представників військової знаті та надання їм екстраординарних повноважень. Прикладами цього є дії імператорів щодо офіцерів у ранзі *magister militum* (лат. “військовий магістр”) та *quaestor exercitus* (лат. “військовий квестор”). Поставши як винятково керівні інститути у структурі польового війська у першій третині IV ст. та близько 536 р. відповідно, військові магістри та квестори на час правління Юстиніана I (527–565) виконували ряд суміжних функцій, зокрема цивільних адміністраторів та дипломатів на фронтах Імперії.

Прикладом низки функцій, які покладались на командира у ранзі *magister militum* є діяльність Юстина, племінника Юстиніана, у ході фінального етапу війни із Сасанідами у Лазіці (суч. Західна Грузія) (541–562 рр.). Юстин, займаючи посаду *magister militum per Armeniam* (лат. “військовий магістр Вірменії”), здійснював загальне командування силами римлян. Каденція полководця відзначилась зрушеннями у дипломатичній сфері. Близько 557 р. Юстин, як очільник військово-цивільної адміністрації у регіоні, був першим задокументованим представником імперської знаті, із яким взаємодіяли послі від нової сили на політичній арені, орди азійських кочовиків аварів. Розраховуючи на потенційне збільшення числа федератів, *magister militum* дозволив номадам спрямувати посольство до імператора.

Наслідком дій Юстина щодо аварів стало укладення омайхмі у той же період. Попри це, кочова знать із часу укладення союзу здійснювала цілеспрямовані спроби відійти від політичного курсу Константинополя. Маючи намір затягнути в часі потенційний конфлікт з аварами, Юстиніан близько 561 р. спрямував до регіону Іллірику Юстина для подальших перемовин із кочовиками.

Ключові слова: Римська імперія, *magister militum*, аварі, Лазика, дипломатія, Юстиніан I.

Поява інституту *magistri militum* у структурі римського війська IV ст. була одним із наслідків видозмін у структурі офіцерського корпусу Римської імперії, які тривали з 30–40-х років III ст.¹ Тим не менш, остаточне оформлення функцій *magistri militum* відбулось лише у ході реформ Юстиніана I у 535–536 та 547–553 рр.² З огляду на наявність суттєвого корпусу історіографії, присвяченого формуванню підстав та еволюції повноважень офіцерів окресленого рангу³, вважаємо необхідним висвітлити основні чинники, які ілюструють появу екстраординарних посад у структурі офіцерського корпусу Імперії та їх інституціоналізації.

¹ Огляд видозмін у структурі римського війська та соціальної кон'юктури в середовищі знаті Імперії протягом зазначеного періоду представлений зокрема у: T. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*. (Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press, 1982): 30–65; T. Barnes, “Imperial Campaigns, A.D. 285–311”, *Phoenix*, Vol. 30 (№ 2), (1976): 174–193; L. Blois, de, “Integration or disintegration? The Roman Army in the third century A. D.”, *Integration in Rome and in the Roman World: Proceedings of the Tenth Workshop of the International Network Impact of Empire (Lille, June 23–25, 2011)*, (2014): 187–196; L. Blois, de, “The military factor in the onset of crises in the roman empire in the third century AD”, *The Impact of the Roman Army (200 B. C. – A. D. 476): Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects. Impact of Empire, Vol. 6*, (2007): 495–507; P. Letki, “Diocletian Administrative and Military Reforms and their Meaning for the Making of the Late Roman Army”, *Studia nad kulturą antyczną*, Tom VI, (2010): 103–126; I. Mennen, *Power and Status in the Roman Empire, A. D. 193–284*. (Leiden – Boston: Brill, 2011): 193–246; H. Pflaum, “Zur Reform des Kaisers Gallienus”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 25 (H. 1), (1976): 109–117.

² Див. зокрема: C. Diehl, *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*. (Paris: Ernest Leroux, 1901): 145–172; C. Diehl, *EAfrique byzantine. Histoire de la domination byzantine en Afrique (533–709)*. (Paris: Ernest Leroux, 1896): 122–126; A. Kaldellis, M. Cruse, *The Field Armies of the Eastern Roman Empire, 361–630*. (Cambridge: University Press, 2023): 71–82; C. Koehn, *Justinian und die Armee des frühen Byzanz*. (Berlin – Boston: De Gruyter, 2018): 8–146; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire. De la disparition de l'Empire d'Occident à la mort de Justinien (476–565). Tome second*. (Paris: De Brouwer, 1949): 46–48; 117; 318–320; 430–431; D. Parnell, *Justinian's Men. Careers and Relationships of Byzantine Army Officers, 518–610*. (London: Palgrave Macmillan, 2016): 13–24; D. Parnell, “The Careers of Justinian's Generals”, *Journal of Medieval Military History*, Vol. 10, (2010): 2–5.

³ Відсилаємо до переліку публікацій з проблематики історії пізньоримського війська, здійсненого К. Кьоном: C. Koehn, *Justinian und die Armee des frühen Byzanz*, 2–3.

Підстави до формування корпусу *magistri militum* можна звести до: 1) дихотомії поміж офіцерами-професіоналами та сенаторами, які мали обіймати посади легатів у війську в ключі *cursus honorum*; 2) проникнення до структури офіцерського корпусу представників т.зв. “нової знаті”; 3) потреби концентрації усіх військових сил, дислокованих у конкретному регіоні, задля його ефективної оборони. Тому політична кон’юктура Імперії вимагала появи нової генерації офіцерів вищого прошарку, здатних командувати об’єднаними угрупованнями військ на фронті одноосібно.

Постання інституту *magistri militum* відбулось у ході правління Констанція II (337–361) та Юліана Відступника (360–363)⁴. У цей же період були утворені військово-адміністративні одиниці, підпорядковані *magistri militum* – *magisterium militum* (лат. військові магістерії)⁵. Число однотипних адміністративних одиниць різнилось та залежало від мілітарного потенціалу Імперії у конкретний період. Зокрема, у Східній її частині чільна роль відводилась оборонним структурам на кордоні з Ераншахром, Фракії та Скіфії, що підтверджує утворення магістеріїв на цих теренах у 353–356 р.⁶

Примітно, що число “територіальних” *magister militum* не збільшувалось до інтронізації Юстиніана I. Загалом, питання остаточної кількості військово-адміністративних структур Імперії на цей період залишається дискусійним ще з початку ХХ ст.⁷ Наразі, виокремлюють шість магістеріїв, факт існування яких станом принаймні на 40-і рр. VI ст. є беззаперечним⁸: Іллірійський, Фракійський, два презентальних⁹, Східний та Вірменський. У ході початкової взаємодії з представниками аварської знаті, полководець Флавій Маріан Петро Феодор Валентин Рустіцій Вораїд Герман Юстин¹⁰ обіймав посади магістра Вірменії у проміжку 557 – близько 561 рр. та військового квестора в Іллірику у 561 – до 566 рр. Характеристику обидвох адміністрацій буде подано нижче у хронологічній послідовності відповідно до часу взаємодії Юстина із аварами.

Підстави, які сприяли виокремленню магістерію на теренах провінцій Вірменія Перша, Вірменія Друга, Полемоніакський Понт, Антисена, Інгілена, Софена та Софанена¹¹ близько 527 р. можна звести до груп факторів: 1) мілітарного (наявності у структурі війська досвідчених офіцерів¹²; можливості

⁴ Див. зокрема: A. Boak, “The Roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 26, (1915): 117–121; A. Demandt, “Der spätrömische Militäradel”, *Chiron*, Band 10, (1980): 609–610; A. Demandt, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284–565 n. Chr.* (München: CH Beck, 1989): 311–312; M. Columbo, “La campagna estiva del 357 in Germania I, la spedizione del magister peditum praesentalis Barbatio contro gli Alamanni Iuthungi in Raetia II e le manipolazioni narrative di Ammiano Marcellino”, *Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik*, Band 31, (2016): 103–105; A. Kaldellis, M. Cruse, *The Field Armies of the Eastern Roman Empire, 361–630*: 3; 5–7; Ж. Жеков, “Ролята на *magisterii militum* във военната организация на ранна Византия”, *Дриновський збірник*, Т. 5, (2012): 113.

⁵ A. Boak, “The Roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 26, (1915): 118; A. Kaldellis, M. Cruse, *The Field Armies of the Eastern Roman Empire, 361–630*: 4–7.

⁶ A. Boak, “The Roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 26, (1915): 121; 125–130; A. Demandt, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284–565 n. Chr.*, 311–315.

⁷ Див. зокрема: C. Diehl, *LAfrique byzantine. Histoire de la domination byzantine en Afrique (533–709)*, 122–124; A. Boak, “The Roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 26, (1915): 121; 125–133; J. Durliat, “Magister Militum – Στρατηλατης Dans L’empire Byzantin”, *Byzantinische Zeitschrift*, Vol. 72 (2), (1979): 306–320; A. Kaldellis, M. Cruse, *The Field Armies of the Eastern Roman Empire, 361–630*: 21–38; 67–69; 71–73.

⁸ Насамперед, ревізії піддавались теза Ш. Діля щодо стосовно магістерія на теренах Проконсульської Африки, утворення якого прив’язували до бл. 540 р. Див.: C. Diehl, *LAfrique byzantine. Histoire de la domination byzantine en Afrique (533–709)*, 122–124; A. Boak, “The Roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 26, (1915): 128; A. Müller, “Das Heer Justinians (nach Procop und Agathias)”, *Philologus*, Bild. 12, (1912): 106–107; J. Durliat, “Magister Militum – Στρατηλατης Dans L’empire Byzantin”, *Byzantinische Zeitschrift*, Vol. 72 (2), (1979): 310.

⁹ Від лат. “in praesenti” – букв. “у присутності”; корпуси, що представляли собою оперативний резерв Імперії, не будучи закріпленими за конкретною магістратурою. Огляд специфіки окреслених підрозділів, час їх існування та прерогативи командирів представлений зокрема у: A. Boak, “The Roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 26, (1915): 131; A. Kaldellis, M. Cruse, *The Field Armies of the Eastern Roman Empire, 361–630*: 50–51; 95–98.

¹⁰ Повне ім’я офіцера подане відповідно до розшифрування написів на консульському диптиху 540 р. Див.: H. Dessau, *Inscriptiones Latinae selectae*. (Berolini: Apud E. Weidmannos, 1892): 291–292. Їх повний виклад пропонує Дж. Мартіндейл: J. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume IIIA (A.D. 527–641)*. (Cambridge: University Press, 1992): 750.

¹¹ Назви подані за текстом указу “Zetae viro illustri magistro militum per Armeniam et Pontum Polemoniacum et gentes”, який згадуємо нижче, а також перекладів акту, здійснених Н. Адонцем та Н. Гарзоян. Див.: *Codex Justinianus. Recensuit P. Krueger*. (Berolini: Apud Weidmannos, 1877): 139; N. Adontz, *Armenia in the Period of Justinian. The Political conditions based on the Naxarar system (Trans. by N. Garsozjan)*. (Lisbon: Caluste Gulbenkian Foundation, 1970): 107. Принагідно зауважимо, що переклади інституції автократора здійснені із застосуванням анахронізмів, всупереч оригінальному змісту документу.

¹² D. Parnell, “The Careers of Justinian’s Generals”, *Journal of Medieval Military History*, Vol. 10, (2010): 1–7; A. Kaldellis, M. Cruse, *The Field Armies of the Eastern Roman Empire*, 67–71.

утворення та забезпечення нового регіонального угруповання у провінціях¹³; потенційно якісного збільшення командування силами на Сході унаслідок розгалуження командної структури; 2) стратегічного (південні схили Кавказу представляли собою плацдарм для здійснення військових кампаній з боку римлян та персів); 3) дипломатичного (політичного протистояння між Константинополем та Ктесифоном за примат понад локальними силами, розселеними у регіоні Кавказьких гір¹⁴) характерів¹⁵.

Окреслена сукупність факторів вимагала від полководців, які обіймали Вірменський магістерій, одночасного прояву талантів цивільного адміністратора, полководця-харизматика, дипломата та перекладача. Дотично на це вказують біографії попередників Юстина на цій посаді¹⁶, зміст указу Юстиніана “Zetae viro illustri magistro militum per Armeniam et Pontum Polemoniacum et gentes” (лат. “Сітті/Цитті, славетному мужу, знаному полководцю воїнів усієї Вірменії та Понту, Полемонії та [місцевих] народів”)¹⁷, а також новели імператора № 21¹⁸ та 31¹⁹.

Діяльність Юстина у якості офіцера у структурі римського війська відображає низка творів авторства продовжувачів римської літературної традиції. Чільне місце серед них займають напрацювання сучасників описуваного, а саме: “Історії воєн” Прокопія Кесарійського²⁰, “Хроніка” Марцелліна Коміта²¹, трактат “Про правління Юстиніана” Агафія Міренейського²², “Церковна історія” Євагрія Схоластика²³ та “Хронографія” Іоана Малали²⁴. Специфіка організаційної структури *magisterium militum per Armeniam* у середині VI ст. обумовлюється у вказаних вище новелах²⁵ та інституції²⁶ Юстиніана. Чин полководця у ході зайняття ним посади військового квестора 561–562 р. фрагментарно відображений у “Історії” Менандра Протектора²⁷, “Церковній історії” Євагрія та “Хронографії” Іоана Малали. При цьому, характеристики повноважень чиновників у ранзі військового квестора викладено у новелах Юстиніана I № 41 від 18 травня 536 р.²⁸ та № 50 за 1 вересня 537 р.²⁹

¹³ P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian*. (Cambridge: University Press, 2006): 200–201; A. Gandila, “Heavy Money, Weightier Problems: The Justinianic Reform of 538 and Its Economic Consequences”, *Revue Numismatique*, Vol. 169, (2012): 363–365.

¹⁴ J. Bury, *History Of The Later Roman Empire. From the death of Theodosian I to the death of Justinian I*. (London: Macmillan and Co., 1923): 79–80; 91–93; 100–101; 107–109; 113–120; K. Blachford, “An Alternative to the Thucydides Trap: The Buffer Zone of Byzantium and Sasanian Persia”, *The International History Review*, Vol. 44.5, (2022): 1081–1083; В. Кузовков, “Римська дипломатія у відносинах з Іраном у часи правління Юстиніана I (527–565)”, *Емінак: науковий щоквартальник*, Вип. 4 (28), (2019): 123–127.

¹⁵ Більш докладно про військово-адміністративну реформу регіону: С. Koehn, *Justinian und die Armee des frühen Byzanz*, 13–15; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire. De la disparition de l'Empire d'Occident à la mort de Justinien (476-565). Tome second*, 470–471; N. Adontz, *Armenia in the Period of Justinian. The Political conditions based on the Naxarar system (Trans. by N. Garsozian)*: 106–125.

¹⁶ J. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume II (A.D. 395–527)*. (Cambridge: University Press, 1980): 226–229; J. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume III (A.D. 527–641)*. (Cambridge: University Press, 1992): 839–848; 1160–1163.

¹⁷ *Codex Justinianus*. Recensuit P. Krueger, 139.

¹⁸ *The Novels of Justinian. A complete annotated English translation by D. Miller, P. Sarris*. (Cambridge: University Press, 2018): 229–231.

¹⁹ *Ibidem*, 333–337.

²⁰ *Procopius in seven volumes, Vol. IV. History of the wars, books VI (continued) and VII*. With an English translation by H. Dewing. (London – New York: William Heinemann, G. P. Putnam's Sons: 1914): 490; *Procopius in seven volumes, Vol. V. History of the wars, books VII (continued) and VIII*. With an English translation by H. Dewing. (London – New York: William Heinemann, G. P. Putnam's Sons: 1914): 441.

²¹ *Marcellini V. C. Comitis Illyriciani. Chronicon multò quàm antea emendatius et auctius*. Opera Iac. Sirmondi societatis Iesu presbyteri. (Parisiorum: Apud Sebastianum Cramoisy, 1619): 78.

²² *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhri graeca recensuit. (Bonnae: Impensis E. Weberi, 1828): XXXVII+419.

²³ *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier. (London: Meuthen and Company, 1898): XIV+285.

²⁴ *Ioannis Malalae Chronographia*. Ex recensione L. Dindorfii. (Bonnae: Impensis E. Weberi, 1831): LXXVIII+796.

²⁵ *The Novels of Justinian. A complete annotated English translation by D. Miller, P. Sarris*: 229–231; 333–337.

²⁶ *Codex Justinianus*. Recensuit P. Krueger, 139.

²⁷ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley. (Liverpool: Francis Cairns, 1985): VII+307.

²⁸ *The Novels of Justinian. A complete annotated English translation by D. Miller, P. Sarris*: 377.

²⁹ *Ibidem*: 417–419.

Відповідно до матеріалу вказаних авторів, Юстин народився у сім'ї полководця Германа³⁰, який був вихідцем із цього ж регіону³¹. На початку свого *cursus honorum* службовець обіймав чин консула у 540 р.³² Разом з батьком Юстин виконував функції офіцера молодшого рангу при відбитті виступу персів на Антіохію у 540 р.³³, займав посади вакантного та презентального магістрів у кампаніях супроти склавинів у 550 р.³⁴ та остготів упродовж 551 – 553 рр.³⁵

Отже, до обрання на посаду військового магістра Вірменії, Юстин представляв собою “мужа великої доблесті й досвіду у військовій справі”³⁶, “людину з великим авторитетом”³⁷, яка “була другим [за вміннями] серед стратигів”³⁸. У 554 р. офіцер був переведений до структур магістерію Вірменії, де у ранзі дукса перебував під началом військового магістра Беси³⁹. У такому становищі Юстин взяв участь у бойових діях навколо укріплених міст римлян Телефіс та Археополіс⁴⁰. До 555 р. офіцер був залучений до розробки плану спільного походу римського війська та контингентів союзників до укріпленого міста Оногуріс⁴¹ (Фесананполіс).

Уваги заслуговує також мотив участі Юстина у кадрових перестановах у структурі контингенту союзників Імперії колхів, пов'язаних із вбивством їхнього царя Губаза II⁴² (бл. 541–555) унаслідок змови у середовищі римлян⁴³. За повідомленнями Агафії та Євагрія, Юстина було дезінформовано щодо проведення змови, а факт вбивства царя колхів полководець розглядав як виконання вказівки Юстиніана⁴⁴. В умовах кризи у середовищі офіцерського корпусу магістерію Вірменії, протягом 555–556 рр., “першим серед полководців” у магістерії був колишній дукс Мартин⁴⁵. Тим не менш, після ознайомлення автократора з деталями смерті Губаза, Мартина було позбавлено посади⁴⁶. Зрештою, особисті якості⁴⁷ та кваліфікованість Юстина, вкупі з “юним” віком офіцера⁴⁸, робили його кандидатуру пріоритетною для зайняття рангу магістра Вірменії.

³⁰ *Procopius in seven volumes, Vol. IV. History of the wars, books VI (continued) and VII*, 425; *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 104–105; 176–177; 184; 194; 236; 250–251; *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 49.

³⁰ Щодо персони Германа див.: J. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume II (A.D. 395–527)*, 505–507.

³² *Marcellini V. C. Comitis Illyriciani. Chronicon multò quàm antea emendatius et auctius*. Opera Iac. Sirmondi societatis Iesu presbyteri, 75.

³² *Ioannis Malalae Chronographia*. Ex recensione L. Dindorfii, 480.

³⁴ *Procopius in seven volumes, Vol. V. History of the wars, books VII (continued) and VIII*. With an English translation by H. Dewing, 49.

³⁵ *Ibidem*, 319; 349.

³⁶ *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 195–196.

³⁷ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 252–253.

³⁸ *Ibidem*, 141.

³⁹ *Procopius in seven volumes, Vol. V. History of the wars, books VII (continued) and VIII*. With an English translation by H. Dewing, 133–137; *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 104–105; 108. Звільнення Беси з посади магістра Вірменії відбулось через ігнорування наказів автократора щодо укріплення гірських проходів у Лазиці, див.: *Procopius in seven volumes, Vol. V. History of the wars, books VII (continued) and VIII*. With an English translation by H. Dewing, 186–187.

⁴⁰ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 107–109; 148–150;

⁴¹ *Ibidem*, 141.

⁴² Особисту мотивацію варварського нобіля до союзу з римлянами докладно описав Прокопій. Див.: *Procopius in seven volumes, Vol. I. History of the wars, books I and II*. With an English translation by H. Dewing, (London – New York: William Heinemann, G. P. Putnam's Sons: 1914): 528–537; *Procopius in seven volumes, Vol. V. History of the wars, books VII (continued) and VIII*. With an English translation by H. Dewing, 132–133; 218–223.

⁴³ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 141; 144–145.

⁴⁴ *Ibidem*, 145.

⁴⁵ *Ibidem*, 140–141.

⁴⁶ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 250–253.

⁴⁷ Довірі автократора до полководця сприяла участь останнього у підриві змови проти Юстиніана близько 549 р. Див.: *Procopius in seven volumes, Vol. IV. History of the wars, books VI (continued) and VII*. With an English translation by H. Dewing, 424–429.

⁴⁸ “Дуже юним” (грец. “νεαῖον μὲν ἐτὶ ἰουνὸν, ... πελαιδεῦμενος”; лат. “quidem ille adhuc iuvenis”) полководця характеризує Агафій за 554 р. Див.: *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 105. На основі цього опису, а також зображення чиновника на консульському диптиху 540 р. без рослинності на обличчі, Дж. Мартіндейл припустив, що Юстин народився близько 525 р. Див.: J. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume IIIA (A.D. 527–641)*: 750.

До цього часу, організаційна структура магістерію була усталеною, та визначалась низкою актів, укладених у проміжку 527–536 рр. До їх числа відносяться указ “Zetae viro illustri magistro militum per Armeniam...”⁴⁹, доповнений відомостями новел № 21⁵⁰, 31⁵¹ та “Хронографією”⁵². Їх зміст можна звести до:

1) Касації посади коміта Великої/Внутрішньої Вірменії, раніше підпорядкованого магістру Сходу, із виокремленням адміністрації “командира з екстраординарними повноваженнями” (лат. “*progrum magistrum militum*”) ⁵³. При цьому, до юрисдикції останнього переходила оборона низки міст Вірменії I, Вірменії II та Великої/Внутрішньої Вірменії. У цьому ж ключі контингенти союзників Імперії колхів втратили автономний характер командування та були підпорядковані магістру “завдяки найвищому указу [автократора]”⁵⁴. Тим не менш, автономний характер воїнства колхів при бойових діях із Сасанідами залишався актуальним станом на 555 р.⁵⁵ Остаточне розмежування окреслених провінцій відбудеться у березні – квітні 536 р. з виокремленням чотирьох однойменних⁵⁶. Зрештою, цей поділ залишатиметься чинним на час обіймання магістерію Юстином;

2) Надання магістру “в розпорядження деяких нумерів... виокремлених із числа військ, розміщених [до цього] в столиці [= зі складу презентальних магістеріїв], на Сході та деяких інших...” (лат. “*certosque subdidimus numeros... sed etiam de praesentalibus et Orientalibus et aliis agminibus segregatos*”) ⁵⁷. Реалізація окресленого положення “Zetae viro illustri magistro militum per Armeniam...” була поступовою на практиці, й остаточне передання miles (яких загалом налічувалось чотири) із числа магістерія Сходу тривало принаймні до 530 р.⁵⁸

Окремим питанням у цьому контексті є прерогативи офіцера при вступі у перемовини із третіми сторонами, що буде актуально для Юстина при спілкуванні з аварами. У характеристиках юрисдикції армійських посад, наведених у актах, можливість перемовин із представниками інших політій не обумовлювалась окремо. З огляду на дотичні свідчення Прокопія⁵⁹ та Агафія⁶⁰ вступ військового магістра (та командирів автономних збройних контингентів, нижчих за рангом) у переговори із представниками *barbaricum*’у був можливий за умовчанням⁶¹.

Характеристику становища імперських сил у вірменському магістерії та на південному нагір’ї Кавказу станом до 557 р. подають Агафій Міренейський та Менандр Протектор. У 551 та 554 рр. римські сили та контингенти союзників Імперії здійснили низку походів до Іберії⁶². У 556 р. перси здійснили невдалу спробу взяти штурмом укріплене місто Фазис⁶³. Після цього, бойові дії фактично припинились, а “обидва табори [конфлікту] залишались нерухомими”⁶⁴. За матеріалами “Про правління Юстиніана” та “Історії”, до налагодження контакту з аварською знаттю, перед римською адміністрацією у регіоні виносились завдання: 1) залагодження конфлікту із лазами шляхом здійснення

⁴⁹ *Codex Justinianus*. Recensuit P. Krueger, 139.

⁵⁰ *The Novels of Justinian. A complete annotated English translation by D. Miller, P. Sarris, 229–231.*

⁵¹ *Ibidem*, 333–337.

⁵² *Ioannis Malalae Chronographia*. Ex recensione L. Dindorfii, 429–430.

⁵³ *Codex Justinianus*. Recensuit P. Krueger, 139.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁴ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 143.

⁵⁶ *The Novels of Justinian. A complete annotated English translation by D. Miller, P. Sarris, 333–335.*

⁵⁷ *Codex Justinianus*. Recensuit P. Krueger, 139; *Ioannis Malalae Chronographia*. Ex recensione L. Dindorfii, 429.

⁵⁸ N. Adontz, *Armenia in the Period of Justinian. The Political conditions based on the Naxarar system (Trans. by N. Garsoïan)*, 111–112.

⁵⁹ Див. зокрема: *Procopius in seven volumes, Vol. III. History of the wars, books V and VI*. With an English translation by H. Dewing, (London–New York: William Heinemann, G. P. Putnam’s Sons: 1914): 92–95; *Procopius in seven volumes, Vol. IV. History of the wars, books VI (continued) and VII*. With an English translation by H. Dewing, 90–113; 252–253; *Procopius in seven volumes, Vol. V. History of the wars, books VII (continued) and VIII*. With an English translation by H. Dewing, 30–31.

⁶⁰ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 93; 178–182.

⁶¹ У цьому контексті варта уваги характеристика дипломатичних повноважень військових магістрів, викладена у: E. Nechaeva, *Embassies – Negotiations – Gifts. Systems of East Roman Diplomacy in Late Antiquity*. (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2014): 97–98.

⁶² K. Maksymiuk, *Geography of Roman-Iranian wars. Military operations of Rome and Sasanian Iran*. (Siedlce: Pracownia Wydawnicza WH Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlceach, 2015): 72–74.

⁶³ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 181–201.

⁶⁴ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 256.

суду над вбивцями Губаза⁶⁵; 2) “вивчення та розвідки стану” персів у Лазиді⁶⁶; 3) проведення локальної кампанії на півночі Колхиди місцевим контингентом під управлінням таксіарха Феодора⁶⁷.

Паралельно із фактичним припиненням бойових дій на півдні Кавказу, до регіону з нижніх течій Дону та Тереку мігрують авари. Основним каталізатором до руху кочовиків на південний захід, за Менандром та Євагієм, була загроза зі сторони тюрків⁶⁸. У ході переселення з Центральної Азії або Далекого Сходу (за різними версіями походження)⁶⁹ орда номадів скоротилась. Зіткнувшись із перспективою фізичного винищення конгломерату, авари встановили контакт із “аланами, очолюваними Саросієм”⁷⁰, що розселялись на західному узбережжі Каспійського моря. Унаслідок цього, авари того ж року були представлені Юстиному як потенційні федерати, а їх посланці “просили... познайомити їх із римлянами [= направити посольство до імператора]”⁷¹, що й було дозволено після інформування Юстиніана магістром.

Окремим питанням у цьому контексті є мотивація Юстина піти на потенційне зближення із невідомою до цього силою. Огляд перемовин аварських нобілів із Юстином на цьому етапі взаємодії з аварами був здійснений нами раніше⁷². На основі наявного корпусу історіографії та джерел, спробуємо реконструювати чинники, які вплинули на рішення магістра Вірменії піти на перемовини з аварською знаттю:

1) Загальне число корпусу магістра за цей період становило не більше 15 тис. скутаріїв⁷³. Попри відсутність активних зіткнень із супротивниками з часу каденції Мартина у якості магістра, поповнення контингенту у Вірменії не відбувалось принаймні із 554 р.⁷⁴;

2) Позитивної оцінки оперативного інструментарію кочовиків на полі бою як римлянами загалом із IV ст.⁷⁵, так і Юстином особисто⁷⁶. Зрештою, у ході кампаній Велізарія та Сітти супроти персів у 530–532 рр., вандалів 533–534 рр. та на початковому етапі війни з остготами, активно залучались

⁶⁵ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 206–230; *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 67.

⁶⁶ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 256.

⁶⁷ *Ibidem*, 278–281.

⁶⁸ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 174–177; *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 196.

⁶⁹ Питання етногенезу аварів розглядалось низкою дослідників. Див. зокрема: Е. Heršak, A. Silić, “Avari: osvrt na njihovu etnogenezu i povijest”, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 18, (2002): 197–224; Z. Maroti et al, “The genetic origin of Huns, Avars, and conquering Hungarians”, *Current Biology*, Vol. 32, (2022): 1–13; Я. Пилипчук, “Аварский каганат в системе международных отношений раннего Средневековья”, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Vol. 22, (2016): 126–127; В. Лагодич, “Етногенез аварів протягом IV – VII ст. та походження етноніму «awar»”, *Записки Львівського медієвістичного клубу*, Вип. 5, (2021): 11–27; О. Жданович, *Авари в Європі. Кочовики в системі візантійської дипломатії раннього Середньовіччя*. (Київ: Темпора, 2019): 23–26; 34–37.

⁷⁰ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 48–49. Щодо бажання аварських нобілів заручитись покровительством аланів висловлювався Е. Люттвак, див.: Е. Luttwak, *The Grand Strategy Of The Byzantine Empire*. (Cambridge and London: The Belknap Press, 2009): 102–103.

⁷¹ *Ibidem*. Підтвердження повідомлення Менандра зустрічаємо у Євагія, див.: *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 196.

⁷² В. Лагодич, “«Корисно тобі буде прийняти нас до своїх союзників»: до питання аваро-візантійських дипломатичних відносин 557–565 рр.”, *Записки історичного факультету*, Вип. 33, (2022): 102–104; В. Лагодич, “Аваро-візантійський договір 557 р.: обставини укладення та положення домовленості”, *Матеріали міжнародної наукової конференції “Схід та Європа”, присвяченої пам’яті Вольфа Бейліса (23–24 травня 2023 р.)*, (2023): 82.

⁷³ Щодо чисельності та структури регіональних угруповань римського війська див.: N. Adontz, *Armenia in the Period of Justinian. The Political conditions based on the Naxarar system (Trans. by N. Garsožan)*, 110–111; A. Jones, *The Later Roman Empire 284–602. A social, economic and administrative survey*. Volume II. (Oxford: Basil Blackwell, 1964): 683–686; Th. Mommsen, “Das Römische Militärwesen seit Diocletian”, *Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie*, Band 24, (1889): 256–259; A. Kaldellis, M. Cruse, *The Field Armies of the Eastern Roman Empire, 361–630: 72–76*; C. Koehn, *Justinian und die Armee des frühen Byzanz*, 15–18; D. Parnell, *Justinian’s Men. Careers and Relationships of Byzantine Army Officers, 518–610*, 19–21; W. Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284–1081*. (Stanford: University Press, 1995): 47–49; 59–64.

⁷⁴ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 104; *Procopius in seven volumes, Vol. V. History of the wars, books VII (continued) and VIII*. With an English translation by H. Dewing, 130–133.

⁷⁵ *The Roman history of Ammianus Marcellinus, during the reign of the emperors Constantius, Julian, Jovianus, Valentinian and Valens*. Translated by C. Yonge. (London – New York: George Bell & Sons, 1894): 578–579; 583; *Zosimus*. Ex recognitione I. Bekkeri. Corpus scriptorum historiae byzantinae. Editio emendatio et copiosior, consilio B. Niebuhr. (Bonnae: Impensis E. Weberi, 1828): 277; 284.

⁷⁶ На це вказує наявність серед оточення магістра таксіарха Ельмінзура, “гуна за походженням”. Див.: *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 236.

контингенти “гунів”, які зарекомендували себе у якості авангарду римських сил та автономних контингентів⁷⁷.

Наслідком рішення Юстина було спрямування місії на чолі з представником родоплемінної знаті аварів Кандіха до автократора цього ж або наступного року⁷⁸. Однак, можливим намірам військового магістра щодо отримання нового контингенту федератів у регіоні Кавказу не судилося бути здійсненими. Не вдаючись у подробиці перемовин Кандіха та Юстиніана (останні були предметом наших радніших оглядів⁷⁹), констатуємо, що їх наслідком стало укладення федеративного договору. На основі матеріалу Менандра та Євагрія Схоластика, зміст домовленості можна звести до:

– розселення орди аварів вздовж Лівобережжя Дунаю з метою оборони діоцезів Іллірик та Фракія від нападів склавинів та кутургурів. Опосередковані дані Менандра⁸⁰ дозволяють стверджувати, що кочовикам при дотриманні цього постулату договору, гарантувалось передання терен колишньої римської провінції Паннонія II;

– отримання знаттю кочовиків дарів на регулярній основі⁸¹. До їх числа входили предмети головно декоративного призначення, які варвари інтерпретували ознакою свого високого статусу;

Незважаючи на зобов’язання контракту, аварська знать здійснювала системні спроби до виходу з-під примату Імперії одразу після укладення союзу. Про послідовність курсу кагана Баяна I (562–602) у цьому контексті вказують розгортання бойових дій аварами супроти антів з 558 р.⁸² та похід на франкське королівство Австрія у 561 р.⁸³, які здійснювались без узгодження з Юстиніаном. Водночас, римські хроністи не подають жодних свідчень щодо виконання номадами умов омайхмії. При цьому застосування мілітарного примусу щодо кочовиків в умовах уповільненої дії військової бюрократії у регіоні Іллірику було неможливим, на це дотично вказує матеріал Агафія щодо становища корпусів римського війська у Фракії та Іллірику на початку 50-х років VI ст.⁸⁴

У будь-якому разі, дії аварів сприяли активізації дипломатії Імперії. Юстиніан, бажаючи “здолати ворогів іншим способом, не війною... [а] винятково розсудливістю”⁸⁵, вирішив дізнатись про наміри кочовиків у регіоні. З огляду на це, близько 561 р. до регіону Іллірику, щоб провести переговори із представниками аварської знаті було спрямовано Юстина⁸⁶.

Окреслена місія полководця формально була призначенням (фактично – пониженням у ієрархії⁸⁷) на іншу посаду у військовій структурі. На основі опосередкованих даних Євагрія Схоластика та Менандра, Дж. Мартіндейл висловив припущення⁸⁸, що командиру відводилась посада військового квестора.

З огляду на специфічний характер діяльності Юстина на посаді військового квестора, вважаємо необхідним коротко обумовити специфіку цього рангу у організаційній структурі війська Імперії. До часу зайняття сином Германа посади, інститут *quaestor exercitus* існував понад двадцять років.

⁷⁷ Див. зокрема: *Procopius in seven volumes, Vol. I. History of the wars, books I and II*. With an English translation by H. Dewing, 264–265; 494–495; *Procopius in seven volumes, Vol. II. History of the wars, books III and IV*. With an English translation by H. Dewing. (London – New York: William Heinemann, G. P. Putnam’s Sons: 1914): 104–105; 148–149; 154–155; 158–159; 164–165; 168–169; 314–315.

⁷⁸ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 48–51.

⁷⁹ Спроба реконструкції положень договору 557/558 р. між аварами та Імперією та умов його укладення була здійснена нами у: В. Лагодич, “«Корисно тобі буде прийняти нас до своїх союзників»: до питання аваро-візантійських дипломатичних відносин 557–565 рр.”, *Записки історичного факультету*, Вип. 33, (2022): 97–114; В. Лагодич, “Аваро-візантійський договір 557 р.: обставини укладення та положення домовленості”, *Матеріали міжнародної наукової конференції “Схід та Європа”, присвяченої пам’яті Вольфа Бейліса (23–24 травня 2023 р.)*, (2023): 81–86.

⁸⁰ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 48–53; 92–95.

⁸¹ *Ibidem*, 92–95; 216–217; *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. Translated by R. Smith. (Oxford: University Press, 1860): 428–429.

⁸² *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 50–51.

⁸³ *Sancti Georgii Florentii Gregorii, episcopi Turonensis, Historiae Ecclesiasticae Francorum libri decem ex duobus codd. mss. nunc primum, cura leglay et teulet, collatis*. T. 1. (Parisii: Apud Jules Renouard, 1836): 215; *History of the Langobards by Paul the Deacon* Translated by W. Foulke. (Philadelphia: University Press, 1907): 67–68.

⁸⁴ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 305–306.

⁸⁵ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 48–49.

⁸⁶ *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 196; *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 52–53.

⁸⁷ J. Wiewiorowski, “Quaestor Iustinianus Exercitus – a Late Roman Army Commander?”, *Eos. Commentarii Societatis Philologiae Polonorum*, Vol. 93, (2006): 321.

⁸⁸ J. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume IIIA (A.D. 527–641)*: 753.

Характеристика повноважень квестора була викладена у новелах імператора № 41⁸⁹ та № 50⁹⁰. Відповідно цьому, повноваження військових квесторів можна звести до постулатів: 1) підпорядкування чиновнику “усіх військ, як комітатів так лімітанів”⁹¹; 2) здійснення ним судочинства на місцях, насамперед за особистої участі; 3) надання чиновнику повноважень щодо зборів податків; 4) визначення числа апарату посадовця; 5) поширення юрисдикції його апарату у провінціях Мезія, Скіфія Геммімонт, Карія, Кіпр та Кіклади діоцезу Фракія⁹².

По призначенні Юстин, як інформує Менандр⁹³, зосередився на виконанні доручення автократора стосовно аварів. Починаючи з 561 р. Юстин, можливо через скрибона⁹⁴ Валентина⁹⁵, надісланого до стану номадів у 557/558 р., зумів встановити контакт із аваром на ім’я Кунімон (грец. Κηνημων)⁹⁶.

Попри відсутність конкретних свідчень щодо походження та статусу Кунімона у середовищі кочовиків, можемо припускати, що він був представником одного із правлячих родів у середовищі орди. З огляду на це можна пояснити його проінформованість щодо розвитку дипломатичного курсу Баяна. Зрештою, у ході перемовин з Юстином, Кунімон “розкрив таємницю” щодо подальшого наміру аварських нобілів “напасти на римлян з усіма силами” одразу після передання Паннонії II орді. Теренам провінції у цьому контексті відводилась роль плацдарму за проблемності створення номадами переправ через Дунай.

З цього часу Юстин розпочав активні приготування щодо попередження потенційної атаки номадів. Вони вилились у: 1) оперативному переданні свідчень Кунімона Юстиніану з проханням затримати аварських посланців у столиці, на противагу встановленому Баяном формату тривалості посольств; 2) наказу “обороняти річку [Істр]” силами офіцера Бона⁹⁷, який, очевидно, перебував у оточенні військового квестора. Поза тим, для виконання цих функцій могли бути залучені особисті букеларії Юстина, факт існування яких у 50–60-х роках VI ст. обумовлюють Євагрій⁹⁸ та Агафій⁹⁹.

Окреслені дії Юстина за 561–562 р. остаточно “розкрили карти” у аваро-римській дипломатії. Отримавши відомості щодо підготовки атаки номадів у найближчий час, Юстиніан виключив обумовлення передачі Паннонії II з переговорного процесу. Перемовини 562 р. поміж сторонами набули формального характеру, й посланців через певний час було відпущено без чітких звинувачень. Варто зауважити, що при цьому автократор не втратив можливості показати аварським посланцям, що знає про справжні наміри кагана. На це вказує “таємний наказ [Юстину]... забрати у них [аварських нобілів] зброю”¹⁰⁰, що було порушенням нейтрального статусу посланців¹⁰¹. Зрештою, у трактуванні Менандра, затримка дипломатів та їх подальше приниження з боку військового квестора стало формальним приводом до початку протистояння поміж політією кочовиків та Імперією¹⁰². Тим не менш, до 568 р. протиборство носило винятково дипломатичний характер. Запорукою цьому була як “умиротворяюча” політика Юстиніана на Дунаї, так і кампанія аварів супроти короля Австразії Сигіберта I (561–575)¹⁰³.

⁸⁹ *The Novels of Justinian. A complete annotated English translation by D. Miller, P. Sarris, 377.*

⁹⁰ *Ibidem*, 417–419.

⁹¹ *Ibidem*, 317.

⁹² *Ibidem*, 417–418.

⁹³ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 52–53.

⁹⁴ Докладну характеристику повноважень скрибонів наприкінці VI ст. подає Феофілакт Сімокатта. Див.: *The History of Theophylact Simocatta*. Translation with Introduction and Notes Whitby, M., Whitby M. (Oxford: University Press, 1986): 60; 218; 252.

⁹⁵ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 50–51.

⁹⁶ *Ibidem*, 52–53.

⁹⁷ Сучасники однозначно характеризують Бона командиром автономного підрозділу римського війська. Див.: *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 54; *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 52–53. Беручи до уваги згадку офіцера Агафієм та звернення новели № 41 до чиновника на ім’я Бон, Дж. Мартіндейл припустив його перебування на посаді військового квестора протягом 536–553 рр. Див.: *The Novels of Justinian. A complete annotated English translation by D. Miller, P. Sarris, 377*; J. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume IIIA (A.D. 527–641)*: 240–241.

⁹⁸ *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 196.

⁹⁹ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 148.

¹⁰⁰ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 52–53.

¹⁰¹ Докладніше щодо специфіки дипломатичних місій у Пізній Античності: E. Nechaeva, *Embassies – Negotiations – Gifts. Systems of East Roman Diplomacy in Late Antiquity*, 34–56; 88–93.

¹⁰² *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 52–53.

¹⁰³ Перебіг бойових дій поміж кочовиками та франками у 561–567 рр. розкривались у: W. Pohl, *The Avars: A Steppe Empire in Central Europe, 567–822*. (Ithaca and London: Cornell University Press, 2018): 55–56; В. Лагодич, “«Підкупив тих, кого не зміг подолати в бою»: війна з аварами короля Австразії Сигіберта I”, *Військово-науковий вісник*, Вип. 40, (2023): 258–273.

Швидкому перетіканню конфлікту Імперії з аварами у збройну фазу посприяла агресивна політика наступника Юстиніана, Юстина II (565–578). Почавши взаємовідносини із номадами з вказівки їх посланцям “замість грошей [= дарів від Імперії] нести із собою страх до римлян”¹⁰⁴, автократор наказав зайняти Паннонію II нумерам Фракійського магістерію¹⁰⁵. Тим не менш, агресивна дипломатія¹⁰⁶ Юстина II контрастувала з реальною потугою Константинополя на Дунайському лімесі. У цьому контексті, перехід влади до куропалата¹⁰⁷ зіграв злий жарт із його тезкою-полководцем. Юстин-куропалат по смерті попередника зумів скористатись симпатіями щодо нього у середовищі знаті Константинополя й зрештою самочинно зайняв престол¹⁰⁸. Син Германа, який розглядався куропалатом чільним супротивником у боротьбі за престол, був позбавлений “зброєносців, списоносців та охорони”¹⁰⁹ та висланий до Александрії, де був вбитий близько 566 р.

Підсумовуючи, зазначимо що епізоди взаємодії полководця Юстина з представниками кочової знаті у 557 р. та 561–562 р. відображені сучасниками фрагментарно. Водночас, обидва мотиви слугують ілюстраціями становища військової структури Імперії у регіоні південного Кавказу та Іллірику. Окрім цього, прецеденти контактів аварських нобілів та Юстина проливають світло на екстраординарні повноваження римських офіцерів у контексті дипломатії із представниками “варварського світу”. Попри те, що поведінку Юстина на посадах магістра Вірменії та військового квестора визначали ситуаційні мотиви, його дії відзначались продуманістю та до певної міри далекоглядністю. Не в останню чергу їх характер визначався досвідом Юстина як полководця та дипломата, отриманим у ході зайняття посад дукса у 540–550 рр. та військового магістра за 550–553 рр.

Наслідком дозволу Юстина направити аварам посольство до Константинополя стало укладення контракту-омайхмії поміж сторонами. Цілеспрямовані прояви відходу аварів від політичного курсу Юстиніана починаючи із 558 р. були викликані слабким мілітарним потенціалом Константинополя у регіонах Іллірику та Фракії, нестабільним зовнішньополітичним становищем регіону на північ від Дунаю і зрештою – курсом Юстиніана щодо “дунайських” федератів, який ґрунтувався на системі контрзаходів та противаг.

Діяльність Юстина як військового квестора у 561–562 р. носила формальний характер, а сам офіцер зосередився на розкритті намірів аварської знаті щодо Імперії. Зрештою, це вдалось чиновнику унаслідок отримання інформації від перебіжчика з боку номадів. Завдяки заходма, вжитим Юстином та автократором, початок агресії з боку аварів був відкладений у часі до 568 р. Водночас, цього відтермінування не вистачило для збільшення Імперією мілітарної потуги. Не в останню чергу, причиною цього було ігнорування автократором Юстином II загрози з боку аварів, поєднане з агресивною дипломатією щодо них. При цьому, наступник Юстиніана у перші роки правління зосереджувався головню на фізичному усуненні потенційних конкурентів на імператорський престол, що вилилось у вбивство полководця Юстина у 566 р.

¹⁰⁴ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 94–95.

¹⁰⁵ *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 208; *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 130–131. Повідомлення Євагрія та Менандра лягли в основу реконструкції передання Сирмію нобілітетом гепідів, див.: L. Schmidt, *Zur Geschichte der Langobarden*. (Leipzig: Gustav Fock, 1885): 64.

¹⁰⁶ *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. Translated by R. Smith, 207.

¹⁰⁷ Грец. “κπхспрльбфзт”, від лат. “cura palatii” (букв. “управитель палацу”): посада командира охоронців імператора, утворена у IV ст. Станом на час описуваного, повноваження куропалата звелись до цивільно-адміністративних функцій. Див. докладніше: J. Bury, *The imperial administrative system in the ninth century, with a revised text of Kletorologion of Philotheos*. (London: Oxford University Press, 1911): 33–35.

¹⁰⁸ *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 195–196.

¹⁰⁹ *Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus B. Vulcanii. B. Niebuhris graeca recensuit, 196–197; *Iohannis abbatii Biclarensi Chronica a. 567–590*. Monumenta Germaniae Historica. Auctorum Antiquissimorum. Tomus XI. Vol. II. (Berolini: Apud Weidmannos, 1894): 211.

THE COMMANDER JUSTIN IN THE CONTEXT OF ROMAN–AVAR DIPLOMACY (557–562)

Volodymyr LAGODYCH

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Middle Ages and Byzantine Studies
1 Universytetska St., 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: lagodicvolodimir@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0677-4408

One of the characteristic features distinguishing the Roman Empire of the Dominatus (3rd–5th centuries) from the later Byzantine Empire (after 602) was the emperors' personnel policy regarding representatives of the military nobility and their granting of extraordinary powers. A striking example of this policy is seen in the treatment of officers holding the ranks of *magister militum* (master of soldiers) and *quaestor exercitus* (military quaestor/investigator). Having emerged as purely military-administrative institutions within the field army structure in the 330s and around 536, respectively, the *magistri militum* and *quaestores exercitus* under the reign of Justinian I (527–565) performed a range of related functions, including those of civilian administrators and frontline diplomats of the Empire.

An illustrative case of the multiple functions assigned to a commander with the rank of *magister militum* is the activity of Justin, Justinian's nephew, during the final stages of the war with the Sassanids in Lazica (modern western Georgia) between 541 and 562. Justinus, as *magister militum per Armeniam* (master of soldiers in Armenia), exercised overall command of Roman forces. His tenure was marked by significant shifts in the diplomatic sphere. Around 557, Justin, acting as the head of the civil-military administration in the region, became the first documented representative of the imperial nobility to establish contact with ambassadors from a new political force on the scene – the Avar hordes, Asian nomads entering the region. In anticipation of a possible increase in the number of *foederati*, the *magister militum* permitted the nomads to dispatch an embassy to the emperor.

The consequence of Justin's policy toward the Avars was the conclusion of an agreement during this period. Nevertheless, the nomadic elites began making deliberate attempts to deviate from Constantinople's political line shortly after the alliance was formalized. In order to postpone a potential conflict with the Avars, Justinian sent Justin to the Illyricum in 561 to conduct further negotiations with the nomads.

Keywords: Roman Empire, *magister militum*, Avars, Lazica, diplomacy, Justinian I.

REFERENCES

- Adontz, N. *Armenia in the Period of Justinian. The Political conditions based on the Naxarar system* (Trans. by N. Garsoyan). (Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation, 1970), XXIV+303. (in English)
- Agathias Myrinaei Historiarum Libri Quinque*. Cum versione latina et annotationibus Vulcanii B. Niebuhris B. graeca recensuit. (Bonnae: Impensis E. Weberi, 1828), XXXVII+419. (in Greek and Latin)
- Barnes, T. "Imperial Campaigns, A.D. 285–311", *Phoenix*, Vol. 30 (№ 2), (1976), 174–193. (in English)
- Barnes, T. *The New Empire of Diocletian and Constantine*. (Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press, 1982), 324. (in English)
- Blachford, K. "An Alternative to the Thucydides Trap: The Buffer Zone of Byzantium and Sasanian Persia", *The International History Review*, Vol. 44.5, (2022): 1077–1090. (in English)
- Blois, L., de. "Integration or disintegration? The Roman Army in the third century A. D.", *Integration in Rome and in the Roman World: Proceedings of the Tenth Workshop of the International Network Impact of Empire* (Lille, June 23–25, 2011), (2014), 187–196. (in English)
- Blois, L., de. "The military factor in the onset of crises in the roman empire in the third century AD", *The Impact of the Roman Army (200 B. C. – A. D. 476): Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects. Impact of Empire*, Vol. 6, (2007), 495–507. (in English)
- Boak, A. "The Roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire", *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 26, (1915), 73–164. (in English)
- Bury, J. *History of The Later Roman Empire. From the death of Theodosian I to the death of Justinian I*. (London: Macmillan and Co., 1923), XXV+471. (in English)
- Bury, J. *The imperial administrative system in the ninth century, with a revised text of Kletorologion of Philotheos*. (London: Oxford University Press, 1911), 179. (in English and Greek)
- Codex Justinianus*. Recensuit Krueger P. (Berolini: Apud Weidmannos, 1877), LXXX+1102. (in Latin)
- Columbo, M. "La campagna estiva del 357 in Germania I, la spedizione del *magister peditum praesentalis* Barbatio contro gli Alamanni Iuthungi in Raetia II e le manipolazioni narrative di Ammiano Marcellino", *Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik*, Band 31, (2016), 103–125. (in Italian)
- Demandt, A. "Der spätrömische Militäradel", *Chiron*, Band 10, (1980), 609–636. (in German)
- Demandt, A. *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284–565 n. Chr.* (München: CH Beck, 1989), 753. (in German)
- Dessau, H. *Inscriptiones Latinae selectae*. (Berolini: Apud E. Weidmannos, 1892), V+580. (in Latin)
- Diehl, C. *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*. (Paris: Ernest Leroux, 1901) 735. (in French)
- Diehl, C. *L'Afrique byzantine. Histoire de la domination byzantine en Afrique (533–709)*. (Paris: Ernest Leroux, 1896), XV+644. (in French)

- Durliat, J. “Magister Militum – Στρατηλατῆς Dans L’empire Byzantin”, *Byzantinische Zeitschrift*, Vol. 72 (2), (1979), 306–320. (in French)
- Gandila, A. “Heavy Money, Weightier Problems: The Justinianic Reform of 538 and Its Economic Consequences”, *Revue Numismatique*, Vol. 169, (2012): 363–402. (in English)
- Heršak, E., Silić A. “Avari: osvrt na njihovu etnogenezu i povijest”, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 18, (2002), 197–224. (in Croatian)
- History of the Langobards by Paul the Deacon* Translated by Foulke W. (Philadelphia: University Press, 1907), XLII+437. (in English)
- Ioannis Malalae Chronographia*. Ex recensione Dindorfii L. (Bonnae: Impensis E. Weberi, 1831): LXXVIII+796. (in Latin)
- Iohannis abbatis Biclarensi Chronica a. 567–590*. Monumenta Germaniae Historica. Auctorum Antiquissimorum. Tomus XI. Vol. II. (Berolini: Apud Weidmannos, 1894), 207–220. (in Latin)
- Jones, A. *The Later Roman Empire 284–602. A social, economic and administrative survey*. Volume II. (Oxford: Basil Blackwell, 1964), VI+1068. (in English)
- Kaldellis, A., Cruse M. *The Field Armies of the Eastern Roman Empire, 361–630*. (Cambridge: University Press, 2023), XXI+205. (in English)
- Koehn, C. *Justinian und die Armee des frühen Byzanz*. (Berlin – Boston: De Gruyter, 2018), 309. (in German)
- Kuzovkov, V. “Rymska dyplomatiia u vidnosynakh z Iranom u chasy pravlinnia Yustyniana I (527–565)”, *Eminak: naukovyi shchokvartalnyk*, Vyp. 4 (28), (2019): 122–130. (in Ukrainian)
- Lahodych, V. “«Korysno tobi bude pryiniaty nas do svoikh soiuznykiv»: do pytannia avaro-vizantiiskyykh dyplomatychnyykh vidnosyn 557–565 rr.”, *Zapysky istorychnoho fakultetu*, Vyp. 33, (2022), 97–114. (in Ukrainian)
- Lahodych, V. “«Pidkupyv tykh, koho ne zmih podolaty v boiu»: viina z avaramy korolia Avstrazii Syhiberta I”, *Viiskovo-naukovyi visnyk*, Vyp. 40, (2023), 258–273. (in Ukrainian)
- Lahodych, V. “Avaro-vizantiiskyi dohovir 557 r.: obstavyny ukladennia ta polozhennia domovlenosti”, *Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii “Skhid ta Yevropa”, prysviachenoi pamiaty Volfa Beilisa (23–24 travnia 2023 r.)*, (2023), 81–86. (in Ukrainian)
- Lahodych, V. “Etnohenez avariv protiahom IV–VII st. ta pokhodzhennia etnonimu «awar»”, *Zapysky Lvivskoho mediievistychnoho klubu*, Vyp. 5, (2021), 11–27. (in Ukrainian)
- Letki, P. “Diocletian Administrative and Military Reforms and their Meaning for the Making of the Late Roman Army”, *Studia nad kulturą antyczną*, Tom VI, (2010), 103–126. (in Polish)
- Luttwak, E. *The Grand Strategy of The Byzantine Empire*. (Cambridge and London: The Belknap Press, 2009), XI+498. (in English)
- Maksymiuk, K. *Geography of Roman-Iranian wars. Military operations of Rome and Sasanian Iran*. (Siedlce: Pracownia Wydawnicza WH Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2015), 143. (in English)
- Marcellini V. C. Comitis Illyriciani. Chronicon multò quàm antea emendatius et auctius*. Opera Iac. Sirmondi societatis Iesu presbyteri. (Parisiorum: Apud Sebastianum Cramoisy, 1619), 78. (in Latin)
- Maroti, Z. et al. “The genetic origin of Huns, Avars, and conquering Hungarians”, *Current Biology*, Vol. 32, (2022), 1–13. (in English)
- Martindale, J. *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume IIIA (A.D. 527–641)*. (Cambridge: University Press, 1992), XLIII+760. (in English)
- Martindale, J. *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume II (A.D. 395–527)*. (Cambridge: University Press, 1980), XLI+1342. (in English)
- Martindale, J. *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume IIIB (A.D. 527–641)*. (Cambridge: University Press, 1992), 1574. (in English)
- Mennen, I. *Power and Status in the Roman Empire, A. D. 193–284*. (Leiden – Boston: Brill, 2011), 320. (in English)
- Mommsen, Th. “Das Römische Militärwesen Seit Diocletian”, *Hermes. Zeitschrift für classische Philologie*, Band 24, (1889), 195–279. (in German)
- Nechaeva, E. *Embassies – Negotiations – Gifts. Systems of East Roman Diplomacy in Late Antiquity*. (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2014), 306. (in German)
- Parnell, D. “The Careers of Justinian’s Generals”, *Journal of Medieval Military History*, Vol. 10, (2010), 1–16. (in English)
- Parnell, D. *Justinian’s Men. Careers and Relationships of Byzantine Army Officers, 518–610*. (London: Palgrave Macmillan, 2016), 228. (in English)
- Pflaum, H. “Zur Reform des Kaisers Gallienus”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 25 (H. 1), (1976), 109–117. (in German)
- Pohl, W. *The Avars. A Steppe Empire in Central Europe, 567–822*. (Ithaca and London: Cornell University Press, 2018), 636. (in English)
- Procopius in seven volumes, Vol. IV. History of the wars, books VI (continued) and VII*. With an English translation by Dewing H. (London – New York: William Heinemann, G. P. Putnam’s Sons: 1914), 490. (in Greek and English)
- Procopius in seven volumes, Vol. V. History of the wars, books VII (continued) and VIII*. With an English translation by Dewing H. (London – New York: William Heinemann, G. P. Putnam’s Sons: 1914), 441. (in Greek and English)

- Procopius in seven volumes, Vol. I. History of the wars, books I and II.* With an English translation by Dewing H. (London – New York: William Heinemann, G. P. Putnam’s Sons: 1914), XV+583. (in Greek and English)
- Procopius in seven volumes, Vol. III. History of the wars, books V and VI.* With an English translation by Dewing H. (London – New York: William Heinemann, G. P. Putnam’s Sons: 1914), 452. (in Greek and English)
- Pylypchuk, Ya. “Avarskyi kahanat v sisteme mezhdunarodnykh otnoshenii ranneho Srednevekovia”, *Archivum Eurasiae Medium Aevi*, Vol. 22, (2016), 125–160. (in russian)
- Sancti Georgii Florentii Gregorii, episcopi Turonensis, Historiae Ecclesiasticae Francorum libri decem ex duobus codd. mss. nunc primum, cura leglay et teulet, collatis.* T. 1. (Parisiis: Apud Jules Renouard, 1836), XIV+516. (in Latin)
- Sarris, P. *Economy and Society in the Age of Justinian.* (Cambridge: University Press, 2006), IX+258. (in English)
- Stein, E. *Histoire du Bas-Empire. De la disparition de l’Empire d’Occident à la mort de Justinien (476–565). Tome second.* (Paris: De Brouwer, 1949), XXXIV+900. (in French)
- The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia.* Ed. with introduction, critical notes and indices by Bidez J., Parmentier L. (London: Meuthen and Company, 1898), XIV+ 285. (in Greek)
- The History of Menander the Guardsman.* Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley R. (Liverpool: Francis Cairns, 1985), VII+307. (in Greek and English)
- The Novels of Justinian. A complete annotated English translation by Miller D., Sarris P.* (Cambridge: University Press, 2018), XIX+1192. (in English)
- The Roman history of Ammianus Marcellinus, during the reign of the emperors Constantius, Julian, Jovianus, Valentinian and Valens.* Translated by Yonge C. (London – New York: George Bell & Sons, 1894), VII+646. (in English)
- The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus.* Translated by Smith, R. (Oxford: University Press, 1860), 463. (in English)
- Treatgold W. *Byzantium and It’s Army, 284–1081.* (Stanford: University Press, 1995), 250. (in English)
- Wiewiorowski, J. “Quaestor Iustinianus Exercitus – a Late Roman Army Commander?”, *Eos. Commentarii Societatis Philologiae Polonorum*, Vol. 93, (2006), 319–342. (in English)
- Zhdanovych O. *Avary v Yevropi. Kochovyky v systemi vizantiiskoi dyplomatii rannoho Srednovichchia.* (Kyiv: Tempora, 2019), 80. (in Ukrainian)
- Zhekov, Zh. “Roliata na magisterii militum v voennata orhanyzatsiia na ranna Vyzantyiia”, *Drynovskyi zbirnyk*, T. 5, (2012), 112–120. (in Bulgarian)
- Zosimus. Ex recognitione Bekkeri I. Corpus scriptorum historiae byzantinae. Editio emendatior et copiosior, consilio Niebuhrii B.* (Bonnae: Impensis E. Weberi, 1828), XL+454. (in Latin)